

զապէս պատմել արժանաւոր անձի մը և ժամանակի գէպքերը, ընթերցողաց թողլով զհամոզումը. թէ և միշտ մեծագոյն փոփոխութիւններ և օգուտը, նաեւ ի չմիաբանելն կարծեսաց. — զայս ալ ստիպուիմ ըսելու, տեսնելով թէ ինչպէս որ և է անձանց խօսք և խօսքէ վեր բաներ անգամ՝ բաւական չեն ի համոզել զմիտս. — միայն երկնաւոր անապակ սիրունակ շնորհքն է շահիչ սրտից և գերիշ մտաց: Վասն որոյ և Շնորհաւոր մը վարք ընտրեցինք՝ մեզի զբաղանք ի ժանեւոր ժամանակիս, նմանակցացս կամ կարեկցաց՝ սփոփանք, և հասարակաց պիտանի զարմանք:

Յետ մեր միտքը յայտնելու՝ կը յուսամք որ ներդրամիտ ըլլան ընթերցողք՝ եթէ ի վերայ այսր ամենայնի աւանայ ծանր կամ ծուռ բան մ'ըսած ըլլանք. մանաւանդ եթէ կրօնական ինչորոյ մը վրայօք ըլլայ այս, հիմկուց յայտնեմք՝ որ կրօնական բարձրագոյն դատաստանին կ'ուզեմք միշտ հպատակել. թողլով ուրիշ խնդիրները՝ իւրաքանչիւր կամաց և քմաց:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՌԵԹԵՐՈՐԴ

(Տես երես 125:)

Անշուշտ եմ որ մեծ անձկութեան մէջ իյնալու էիր, եթէ նախաճաշը ընելու համար հարկ ըլլար Սէնին խորը երթայիր. անկարելի էր թէ պատուաւ կ'լլէիր և ջուրը քթէդ ներս չհոսէր: Զիպետին աւտոր նկատմամբ անհանգիստ ըլլալու բան մը չունի: Ռեդանց մտից առջև երկու դուռ տրուած է իրեն, զորոնք ըստ կամս կրնայ գոցել, և որոնց ետեւը՝ մինչդեռ ջրին մէջ կ'երթանք իր թռքերը շատ հանգիստ կը մնան: Հիմա բուսաբանական պարտէզը ձիպետի մը կայ. գնա՛ այն կողմերը պարտելու. խոշոր փոր մը կը տեսնես որ գրեթէ գետինը քսուելով կը քալէ, և շատ զարմանալու չէ. շատ տեղոյ պէտք կար այն պրտունները, այն եղէգները, և գետոց յատակի խոտերը զետեղելու, որ շատ սննդարար չեն: Ուստի նաեւ ձիա-

գետինն ստամոքսը ոչ միայն երկու բաժանմանց երկոյթն ունի, ինչպէս բուն ձիունը, այլ նաեւ կարծես թէ երեք կամ չորս հատ ունի: Զիպետին վրայ խօսքս լմնցընել ուզելով, այս ալ ըսեմ՝ որ իր ատամանց փղոսկրը շատ աւելի գեղեցիկ է քան զփղին ժանեացը, անոր համար ալ ատամնայարդարը անոնցմով գեղեցիկ ակռաներ կը շինեն անոնց համար՝ որ իրենց արուեստին կը դիմեն: Այս բանս ալ քեզի շատ հարկաւոր չէ. բայց չգիտցուի թէ ինչ բան կրնայ հանդիպիլ. նայէ որ երբեք ձիա-գետի ալուայ չառնուս. շատ շուտ կը գեղնին, որով անոնց տուած գեղեցկութիւնը ստրկին զոհին համեմատ չէ:

Կ'ուզէի քանի որ հսկայ կենդանեաց վրայ է խօսքը՝ ռեգեղիւրին վրայ ալ խօսիլ քեզի. սակայն անշահ նիւթ մըն է: Շնատամն չունի, երբեմն ալ հերձատամէ զուրկ է, մերթ ալ ըստ վկայելոյ բնապատմից և ըստ տեսակաց՝ մինչև երեսունուվեց ակռայ ունի. և ահա այսչափ է ըսելիքս այդ խոշոր մնի զանգուածին նկատմամբ, որ որչափ արտաքուստ այլանդակ է, նոյնչափ կանոնաւոր է ներքուստ: Այս կենդանին է ահա որ զլիաւորապէս թանձրամորթ անունը կրելու արժանի է, իր մորթն այնչափ թանձր ու կարծր է, որ հրազի-նուց գնտակները վրայէն կը սահին: Սակայն այս բանս հիմա մեր խօսքին նիւթ ըլլալու չէ, ինչպէս և ոչ քթին վրայ ունեցած եղջիւրը. հապա օր մը եթէ մորթին և անոր հետ չաղկապ ունեցող բաներու վրայ խօսելու ըլլամք քեզի, ան ատեն ասոնց կարգն ալ գուցէ կու գայ:

Խօղը շնատամունք ունի, և շատ ամուր շնատամունք. սակայն իր վարազ կոչուած վայրենի վիճակին մէջ է, որ այս ակռաներս իրենց իրական ձևովը կը տեսնուին: Վասն զի այն ատեն այն ակռաներն բերնէն զուրս կը ցցուին ու կոր ձև մը կ'առնուն, որովհետեւ թանձրամորթից մէջ այս բանս բաւականապէս ընդհանուր է. և ահա ասոնց վրայ կը կայանան այն սրածայր ու հատու-

ահաւոր պաշտպան ժանիքները, որ այնչափ որսորդաց աղետալի եղած են: Մեր անտառաց վարազը մեր ընտանի խողին հայրը կը համարուի. և եթէ այս բանս ճիշդ է, ինչպէս հաւանական կ'երևայ, աղէկ օրինակ մը կ'ունենանք աւսով՝ թէ ինչ ազդեցութիւն ունի մարդս իր ընտանեցուցած կենդանեաց կազմուածքին վրայ: Վարազը պտուղներով և արմատներով կը սնանի, զորոնք, ձիազետիին նման, ժանիքներովը գետնէն կը խլէ. ժանիք՝ որ անտառային կենաց պատահարներուն պաշտպանութիւնը են: Մարդուս ծառայութեանը մէջ, աշխատութիւնն ու կռիւը մոռնալով ծոյլ վատ ու շատակեր կենդանի մը եղեր է, ամեն բան ուտելու տուեր է ինքզինքը, ինչ ալ իյնայ տաշտին մէջ, մինչև միս ալ. և որպէս զի այդ գործը աղէկ յաջողցնէ, իր կռուի շնատամունքը, այն սպառնական զէնքերը և անօգուտ ակռաները, բերնին մէջ ամփոփեր և այսպէս իր սուրը պատառաքողի փոխեր է. թաթար մըն է որ Չինացի փոխուեր եղեր¹ է:

Այս բանս ինծի գաղափար մը կ'ազդէ ձիուն նկատմամբ, որուն քննութիւնը կը մնայ մեզի ընել, ըստ որում կարևորագոյն թանձրամորթից մէջէն յետինն է: Չին ալ նմանապէս շնատամունք ունի, այլ ամենափոքր են. և ինչպէս ըսենք հերձատամանց և ազօրեաց մէջ տեղ եղող պարապ միջոցի մը մէջ կորսուած, այն միջոցին մէջ ուր մարդ սանձը յարմարեցուցեր է, որով զձին կը սանձէ: Որչափ ալ պզտիկ են այդ շնատամունք, նշան մըն են միշտ թէ կրնայ միս ալ ուտել, որովհետև շնատամը մսակեր կաթնատուին որոշիչ

¹ Չինաստանը, որուն վրայ քանի մը տարիէ ՚ի վեր այնչափ կը խօսուի, շատ անգամ արշաւանաց ենթակայ եղած է Մեծ Թաթարստանի պատերազմիկ ժողովրդոց կողմանէ: Սակայն ամեն անգամուն ալ, երկրորդ կամ երրորդ ազգէն ետև, յաղթողքն՝ յաղթուողաց թուլամորթութիւնը ու սովորութիւնները առեր են. անանկ որ այնչափ աշխարհակալութեանց հետեանքն ուրիշ բան չէ եղած, բայց եթէ միլիոնաւոր Թաթարներ Չինացի փոխել:

նշանն է: Կարգացեր շեր թէ ուր, թէ կարև կարելի է ձիուն սովորեցորաւոր ուժ մը արտկերցնելով անոր, և ն թողք կ'աւանդեն մեզ ժամանակի թագաւոր ջին մարդիկներ կը նեւ թէ ճանչնայի հարուստ որ հետաքրքրական բութեանը համար շատ նետել, իրեն կ'ուզէի մասնաւոր եկամուտ սպէս զի ձի մը որդուց կրոյ ենթարկէր, միշտ շատցնելով: Գրաւադէձեալ ինչ կ'ուզեն, որ ետև անոր շնատամունք մեծնան բերնին մէջ մլան որ երասանակը դուցէ և ոչ իսկ ձիափորձելու բանը ըլլայ: Մէկզի ձիուն ունենա կռաներն, որպէս զի ներք քննենք: Իւրաքա լայ վեց վեց հերձատասունք երկայն ակռան գէպ 'ի առջև ուղղուա վրայ տարուէ տարի տը 'ի յոյս կու գան որոնդանւոյն տարիքը կը հսակռաները տափակ ու ապականիւթ թիթեղե եղած, որ չորս բոլորով ձևացնեն, և յարդը կամելու ամենայարմար նար դարձեալ, եթէ աւաճը՝ Անգղիացւոյն ստու փոխուէին, որումատ ճարտար է կենանաես ճարտարապեսալու, երբ տանտէրը իրը կը փոխէ:

8. Որո՞նք

Բոլոր կենացս մէջ աղէկ յիշատակ մը

վասն զի պատճառ եղան որ Գաղղիոյ հռչակաւոր համալսարանին աշկերտաց բնական պատմութեան համար տրուած առաջին մրցանակն ես առնեմ: Եթէ ատոր վրայ քեզի խօսք կ'ընեմ, անոր համար է որ այդ բանը մեր նամակներուն ճակատը դրած պղտի ուղերձին մեկնութիւնը կու տայ: Անկէ 'ի վեր երեսուն տարի կայ, և ստոյգն ըսել կ'ուզեմ քեզի առանց ամօթ զգալու, որ դեռ ևս այսօր ալ այդ որոճող անունը ականջս հաճելի եղանակաւ մը կը խտլաէ. որովհետեւ իմ կենացս մեծ հպարտութիւններէն մէկը կը յիշեցնէ այն պատիւն ըսել կ'ուզեմ, զոր ինծի, դպրոցի ստահակիս, այն հռչակաւոր մարդն ըրաւ, որուն անունն գրքուկիս սկիզբը մաղթեցի զիս իր տունը կանչելով, որպէս զի մօտանց տեսնէ այն նորարոյս գիտունն որ անանկ աղէկ խօսեր էր որոճողաց վրայ: Այլ աւանդ, երեսուն տարի անցած է անկէ ետեւ, որովհետեւ 1831ին էր: Ինչպէս առաջ քեզի ըսեր եմ, 1830ին ապստամբութեանը պարտական ենք՝ եթէ մեր ուսումնականութեան մեծ առաջնորդը բռնադատուեր են շարաթը երկու ժամ՝ դպրատանց մէջ բնութեան քննութեանցը զոհելու: Այո, սիրելի դու, ասկէ աւելի ժամանակ չկայ քանի որ մեր դպրատանց մէջ բնական պատմութիւնը սկսեր են սորվեցնել, և ինչ որ ես սորվեցնելու ձեռք զարկի քեզի՝ որ պղտի աղջիկ մըն ես, այսօրուան օրս ճերմակ մազ ունեցող մարդիկ, իրենց ուսմունքը ըսածը լմընցուցեր են առանց անկէ բան մը սորված ըլլալու: Կը տեսնես որ աղէկ եղեր է կանխաւ ծնած չըլլալու, և թէ երբ կ'ուզես դաս տալու մարդ կը գտնես: Սակայն դաս տալէդ առաջ հարկ է դու ալ դաս առնելը լմնցնես: Ներէ ինծի այսպէս ակամայ անցած ժամանակի ուրախութե՛ն յիշատակներս յիշելուս, անանկ ժամանակի մը՝ որ քեզնէ աւելի խելօք չէի, ու դառնանք մեր բարեբար որոճողաց, որ ընդհանուր մարդկութե՛ն անուցիչ են:

ՆԱՄԱԿ ԼԱ.

Կարևորոշք (չարուսակութիւն):

Աշխարհիս մէջ ամենայն ինչ իր պաշտօնն ունի, սակայն անանկ խորհրդաւոր պաշտամունք ալ կան, որոնց նպատակը ըմբռնել չենք կրնար: Որոճողաց պաշտօնն այնպէս յստակ է որ մէկէն աչքի կը զարնէ:

Ես որպէս զի այսօրուան օրս մտացող առջեր դրած կերակուրս կարենամ ձեռք բերել, հարկ եղեր է որ շատ մը գրքերէ քաղեմ, որոնցմէն դու շատ բան հասկընալ չէիր կարող. հարկ եղեր է որ կարգապածս երկայն տտեն որոճեմ, և զլսուս մէջ, որ առանց պարծելու քուկինէդ շատ աւելի ընդունակութիւն ունի, ծանր ծանր մարսեմ. և այս պարծանքը իմ տարիքիս համար մեծ բան մը չէ: Եթէ ձեռնարկիս մէջ յաջողեր եմ, պէտք է շահուած ըլլաս բոլոր իմ այդ աշխատութենէն՝ զոր յանձն առի որ առանց մեծ աշխատութեան քու միտքդ անուցանեմ, որով, և դրեթէ իրաւունք կ'ունենամ ըսելու թէ ինծմէն սնած ըլլայ. իմ կանթեղս կրնայ ըսել քեզի թէ որչափ նեղութիւն քաշեր եմ երբեմն, որպէս զի քեզի էջ մը տամ որ կարգաս ու սորվիս առանց ձանձրաւ նալու:

Այսպէս կ'ընէ որոճողը: Իր պաշտօնն է որ երթայ դաշտաց մէջէն անանկ կերակուր մը ժողովելու ուսկից իր ստամոքսէն նուազ կատարեալ ստամոքսներ խորշում զգալու էին, և նոյնը իր ներսի դին պատրաստելով՝ համեղագոյն և նուազ անմարս կերպարանքի մը փոխէ: Պղտի մսակերը ապա այն խնջոյքին կը վազեն, և խնջոյքը նոյն ինքն է:

Բոլոր որոճողին պատմութիւնն ուրեմն իր ստամոքսին մէջն է: Մարսելն՝ իր բուն պաշտօնն է, և այս բանիս համար իր օրուան լաւագոյն ժամերը այդ բարեբար մարսողութիւնը գործադրելու կը գործածէ, որ այնչափ տկար ստամոքսներուն յոյսն է:

Միթէ երբեմն զբօսանքն ունեցեր
ես զաշտի մը մէջ պառկած մեծ եզ մը
տեսնելու: Երկայն ատեն է քանի որ
խոտ ուտելէն զաղբեր է, և սակայն իր
ծամելիքը շարունակ իր վրան պտոյտ
առնելով, միշտ շարժելու հետ է, նման
նկարչի մը ներկերուն երկանին որով իր
գոյները կը տրորէ: Աղէկ գիտէ. ամ-
բողջ ժամեր մի և նոյն գրից մէջ կը մնայ
անշարժ և խոհուն եղանակաւ, այդ ա-
նըմբունելի ծաւրիչ գործողութեան մէջ
ընկղմած, մերթ ընդ մերթ անտես սը-
նունդ մը իր կոկորդին մէջէն վար կը
կտրտըկէ: Այլ չըլլայ որ զինքը ծաղր
ընես. ինքն իր որոճողի պաշտօնն ընե-
լու հետ է. կ'որոճայ:

Որոճալը, կլլածը նորէն ծամել ըսել
է, և որչափ ալ այլանդակ երևնայ քե-
զի այդ բանը, զիտցիր որ բոլոր որոճողք
նոյն այդ գործը կ'ընեն: Կը յիշես կապ-
կին այտից տակը եղած քսակները, որ
անոր իբր կերակրոց պահարան կը ծա-
ռայեն, և ուսկից ուտելու պաշարները
նորէն ելլելով՝ ակռային տակը կու գան
կ'իյնան. որոճողն ալ նմանապէս այս
տեսակ ահագին քսակ մը ունի, ուր
տեղ, ճարակելու ատենը, շտապաւ խո-
տը առատաբար կը մտցնէ: Թերևս կար-
ծես որ խոտին մէջ քիթը ընկղմած ա-
տենը կենդանին կ'ուտէ: Այլ չէ. պատ-
րաստութեան գործ մըն է որ կ'ընէ.
շտապաւ իր կերակրոց պահարանին
մէջ վերջէն ուտելիքը կ'ամբարէ: Միայն
թէ փոխանակ այտից ներքէն ըլլալու,
ուր այդ խոտոյ մեծ ընդունարանին
վետեղուելուն բաւական միջոց չկայ,

այդ կերակրոց պա-
մէջ տեղն է, որկոյ
ընդդէմ յարմարցու-
ճեղքուած է, անան-
վակ մը կը նմանի՝ ոյ
ները մէկմէկու վրայ
կատար կերպով գոյ
կը ձևացնեն, որ ոչի
բացուելու պատրա-
մեծ մեծ կոյտերը ա-
լան, խողովակին չըջ
ճնշեն, որ տեղիք
պաշարուց քսակին
քաղիւրք կ'ըսուի, և
Մէյմը որ քսակը ա-
նին, ալ իր ճաշը ապ-
թայ խաղաղ անկի
ծանր ծանր կարևոր
կը զբաղի, որ իր
պատճառն է: Քսակ
վար, ուրիշ երկրորդ
թէ առջի քսակին և
բաց մասին հետ կը
գաղղիացի բնապա-
նն, անոր ձևին մէջ
թիւն նշմարած ըլլ-
այն ատեն կը կծկի,
յելով, և ինչպէս գո-
լար, քաղիւրթին մէջ
բըռնէ. կծիկ մը կ'ը
կը նետէ. որկորն ա-
մուելով, զայն բերն
տեղ այս անգամուն
պէտք է աղէկ կերպ

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐ